

The relatively large proportion of swords, several with decorated scabbards and comprising more than one hundred in number present in graves with notably indigenous features raises the question as to how far such graves may be considered to be those of warriors or, rather, indicate the sword as a status symbol. Of the Kapitelska njiva swords twelve have decorated scabbards, that from grave 555 bearing a Type II "dragon-pair", a near ubiquitous symbol in the Middle La Tène world. The scabbard from grave 115 is close to several from Transdanubia but also from other eastern localities. While some scabbards follow the conventions found elsewhere in the eastern part of the Celtic world, other examples from graves 239, 522 and 642 are much closer to scabbards of the Swiss sub-style. And that from grave 115 is of such poor quality as to suggest a local smith trying to imitate the exotic new forms though as Križ rightly states, the widespread distribution of decorated weapons makes it difficult to ascribe individual pieces with confidence to specific regions - save in a few restricted cases.

Other objects - notably glass rings and beads - once again suggest a local source but there is one other decorated weapon which stylistically may be taken together with the decorated sword scabbards. This is the spear from grave 44 of the Kandija cemetery. With a circular aperture cut out of the blade, below this is a quadruped, possibly a stag. While the figure may be compared with those found in "Situla art" - also famously represented at Novo mesto - the body of the animal and the but of the spear are decorated in a style which recalls that of the scabbards. Decorated spears in general are rare in La Tène but related forms occur in Hungary, Moravia and the Marne region of France.

The six volumes of *Carniola Archaeologica*, a series that the late great Tone Knez initiated seemingly against all the odds, is in some ways an anachronism - large in format with generous provision of colour photographs in the present volume the work of the author with the exception of that on the jacket. Some might observe that the whole production could be shrunk to a small book with the basic data included on CD-ROM at a fraction of the price. I for one welcome the continuance of the series in its present form, locally printed and supported as it is by national and local corporate institutions. Clearly the community of Novo mesto is proud of its long history and the much longer prehistory which preceded its foundation and one would hope that the series will continue for many years to come.

As to future work on the Iron Age archaeology of Novo mesto, clearly as Borut Križ indicates, there remains much to do and not only in terms of the basic - and essential - publication of the remaining grave groups. No excavation can ever be said to be final but it is to be hoped there will also be a more extensive and comparative study than that included in the necessarily descriptive volumes which Križ and his colleagues have so far presented us with.

J. V. S. MEGAW

Christoph Hinker: *Flavia Solva vor der Stadtrechtsverleihung. Befunde und Funde aus der insula XL.* Schild von Steier. Archäologische und numismatische Beiträge aus dem Landesmuseum Joanneum. Beiheft 3. Graz 2006. ISBN 3-902095-09-1. 176 str., 34 tabel.

Deželni muzej Joanneum v Gradcu je izdal v svoji knjižni seriji s starim imenom in namenjeni arheološkim in numizmatičnim razpravam dopolnjeno avtorjevo disertacijo.

Razprava je vsestransko soliden prikaz za celotni vzhodnoalpski prostor zgovorne arheološke enote, ki bogati vrsto že objavljenih in ki skupaj predstavljajo za naše zanimanje tako vznemirljivo obdobje med časom svobodnih keltskih skupnosti in nastankom rimske province Norik. Kot je za tovrstne objave

v navadi, avtor v uvodnem poglavju predstavi v *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* že kratko objavljena izkopavanja Ericha Hudeczka iz let 1976-1979 in za izbrani problem relevantni izsledki teh izkopavanj.

Ugotovljena je bila sled lesene gradbene faze - plast iz Avgustovega časa v jamah za stojke lesenih stavb in v razširitvah teh jam. Odlično je, da si na kratko predstavljeno, kar je mogoče reči o arhitekturi (in bo v prid tudi pri analizi lesenih gradbenih faz na Ptuj in Dravskem polju ali v Varaždinskih Toplicah).

Nato avtor omeji teritorij Flavije Solve. Pomagajo mu izsledki raziskav številnih primerljivih najdišč. Med njimi žal ni, ker niso bili objavljeni, nekaterih zanimivih detajlov z bližnjega ozemlja na naši strani.

Obravnava čas, ko so vojaška merjenja moči izzvenela v pretežno miren konec avtonomije keltskih plemen noriškega kraljestva in s tem povezano dejansko rimsko prisvojitve ozemlja. Gospodarski stiki noriškega kraljestva z rimsko državo so bili že utečeni, oblike rimskega družbenega življenja pa so postopno nadomeščale v marsikaterem pogledu sorodno razvite staroselske. Dogajanje na ozemlju Solve je bilo nekoliko drugačno od onega v središču noriškega sveta, saj je bila tu blizu meja z Ilirikom.

Glavnino razprave tvori analiza najdenega gradiva z diskusijo. Gre skoraj izključno za keramiko. Pozornost pritegne združba uvoženega in staroselskega gradiva. Rdeča sigilata oblike SI in SII (med posameznimi najdišči se nabor sigilate razlikuje in avtor opaža, da razlike niso vselej le kronološko pogojene), severnoitalske namizne posode, reliefno izoblikovane v kalupu, ter drobci italskih oljenk, so skupaj s povsem latensko in lateoidno kuhinjsko ter shrambno posodo. Med uvoženo posodo v Flaviji Solvi sta izpostavljena dva reliefna keliha, nenavadna je odsotnost amfor in opazno je, da ni črne sigilate.

Izsledki omogočajo natančno datacijo (uničenje s plastjo povezanih stavb Ch. Hinker postavi v čas okrog Kristusovega rojstva) in umestitev obravnavanega dela naselbine ob Muri v zgodovinski, predvsem kulturno-civilizacijski in delno socialni okvir tedanjega vzhodnoalpskega prostora.

Všeč mi je, kako avtor na kratko, a povsem pravilno omeji pojem romanizacija oz. koliko nam more o romanizaciji posredovati lončenina. Italski vplivi na materialni svet so bili močni - v Flaviji Solvi in na vsem noriškem ozemlju - že dosti pred nastankom province. Potrebe bližnjih oporišč 15. Apolonove in 8. Avgustove legije so tudi vplivale na gopodarstvo v staroselskem svetu, da si avtor zaveda nezanimljive teritorialne razdalje med temi oporišči in Solvo. Podrobneje o graditeljih in prebivalcih lesenih stavb obravnavane, več kot verjetno načrtno v tudi pozneje ohranjeni tlorisni koncept mesta zasnovane gradbene faze (povsem pravilno) ne more in noče soditi, ker je podatkov premalo. Povsem je namreč mogoče, da so priseljenci poleg izdelkov svoje civilizacije obilno rabili tudi lokalne proizvode, kot tudi, da so staroselske elite z veseljem posegle po navadah prišlekov. Tako razprava prispeva obilo primerljivega tudi k raziskovanju naših krajev.

Avtor piše zelo zgoščeno, kar povzroča težave, ko ločujemo njegovo misel od tiste iz navedenih virov in skušamo slediti detajlom. Manj je pomembno, da v sicer obsežnem seznamu literature pogrešamo še ta ali oni naslov. Želeli bi predvsem, da bi avtor res v celoti uporabil ugotovitve iz tiste naše literature, ki jo je vključil v seznam, in ne le - brez dvoma jezikovno bolj dostopnih - zgoščenih pregledov (kot sta npr. D. Gabler, 1979, o sigilatah in M. Vomer Gojkovič, 2004, o Ptuj). Moramo pa seveda takoj pripomniti, da človeku, ki ni več slovenščine, naši krajevni zborniki niso lahko dostopni.

Seveda se pozornost ustavi na mnogo detajlih, ki jih tu ne morem podati, ob branju se vrste dodatni razmisleki, tudi daleč prek začrtanega okvira. Zgodnja plast v insuli XL v Flaviji Solvi je tako vznemirljiva, ker predstavlja plast z mnogo rimske materialne kulture iz obdobja, iz katerega nam tak dokument na več kot verjetno sočasnem vojaškem oporišču na Ptuj (še?) manjka.

Pozornost se vendar osredotoči najprej na sigilatna keliha (poglavje 3.2.1.4: Relieffierte Terra Sigillata - Modelware - oblika Drag. 11, t. 8-10). Ob njih takoj pomislimo tudi na petovionskega. (Pokrajinski muzej Ptuj, inv. št. 1081: najdišča in okoliščin najdbe ne poznamo. Objave: M. Abramič, *Poetovio. Vodnik ...*, Ptuj 1925, 96, sl. 39; I. Mikl Curk, Terra sigillata iz Poetovija, *Čas. zgod. narod.* 4, 1968, 76: št. 217, pril. 3; ead., Bemerkwerte Reliefsigillata aus Poetovio, *Acta Rei Cret. Rom. Faut.* 7, 1965, 75, sl. 1:1; 2.)

Kelih je bil ob rekonstrukciji tako poškodovan in prebarvan, da moramo dvomiti takorekoč o vsem, zlasti o detajlih profila in o kvaliteti gline. Ob tej posodi sem prehodila dolgo pot vseh mogočih dvomov, najprej sem se zelo nagibala k misli, da gre za nekakšno imitacijo, še toliko bolj, ker so najdišča v Italiji tedaj, ko sem se s problemom podrobneje ukvarjala, šele nakažovala širino in variante severnoitalske reliefne zgodnjerimske keramike in ko o "jadranski" sigilati še nismo nič vedeli. Tudi D. Gabler ni bil nenaklonjen iskanju rešitve prav v to smer (Die Eroberung Pannoniens im Spiegel der Sigillaten, *Acta Arch. Acad. Sc. Hung.* 23, 1971, 83-91, pos. 84 op. 14). Vsekakor pa so mi uredniki pri *Acta Rei Cretariae*, predvsem ga. E. Ettlinger in Hans Joerg Kellner, v pogovorih pomagali do prepričanja, da je ptujski kelih zaradi čiste vsebine reliefnega friza in velikosti figur nastal v aretinskem ateljeju v julijskem obdobju. Končne odločitve o poreklu ptujskega keliha seveda pred temeljito tehnično analizo originalne, pod barvo skrite snovi ne bo. A dejstvo, da zdaj iz bližnje Solve zanesljivo poznamo reliefne kelihe na nogi, četudi nemara le iz severnoitalskih delavnic (kar na str. 35 dopušča tudi avtor), in da je vrsta takih posod zdaj podaljšana, npr. tudi z najdbami z emonskega foruma, daje po moje več veljave tudi drugim ugotovitvam, ki opozarjajo na nesporno dejstvo, da je ambicioznejše oblikovano gradivo vseh vrst iz julijskega časa zanesljivo doseglo tudi Petoviono: vsekakor "neserijska" neronska poznopadska sigilata (krožnik Consp. 39) z barbotinsko nabrizganimi listi s Hajdine (I. Tušek, Arheološka zaščitna izkopavanja pri Koštomaju na Hajdini, *Ptujski zbornik* 6/1, 199-227, t. 7: 17, Ptuj 1996), ter zgodnje gradivo, zlasti steklo, posamezni bronasti izdelki in črna sigilata iz plasti pri Malem gradu (M. Lubšina Tušek, Mali grad, *Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Maribor. Letno poročilo* 1999, 2001, 298-300, gradivo ni objavljeno), v Štukih (neobjavljena izkopavanja M. Lubšina Tušek, ki potekajo v zadnjih letih) in ob Natašini poti (I. Tušek, Rimsko grobišče na novi obvoznici ob Potrčevi cesti v Ptuj, *Ptujski arheološki zbornik*, 385-448, Ptuj 1993).

Izčrpen prikaz poti in smeri, po katerih je Solva ali *oppidum solvense* komunicirala po regiji in zunaj province, zahteva nekaj dodatnega razmisleka. Strinjam se, kakor koli že razumemo vire, ki so nam na voljo, da je tudi rimskodobna Solva predla svoje stike z italjskim ozemljem pretežno prek Akvileje in da je tja teritorialno najbolj logična pot prek Celeje in Emone, kot tudi s tem, da je pot na zahod, k središču Norika, fizično težavna in polna ovir. Toda - središče Norika je bilo "politično" jedro in hkrati jedro železarstva, ki je bilo v določenih, zlasti zgodnjih rimskih časih (in poznih predrimskih seveda), pomembno tudi za celoten spekter noriških povezav. Tudi Solva je torej preprosto morala, kot Petoviona in Celeja, komunicirati s tem prostorom. Marsikatera civilizacijska novost je po moje namreč prišla, zlasti sprva, iz Italije tudi po prastarih poteh izvoza železa v Padsko nižino. Te poti niso vodile le po Kanalski dolini, ampak celo čez druge prelaze, vse do Agunta. Na vzhod, do Celeje, Petovione, Solve in Savarije (?), so torej morale, vsaj tedaj, na neprijazne strmine od Virunuma dalje.

Flavijo Solvo, ki je bila že v zgodnjem času petovionskega tabora opazno civilizacijsko središče, in Petoviono je torej družil tudi zgodnji stik z gospodarskim svetom severne Italije.

Mar sta bili potem medmestna meja in vloga Solve pri lastništvu pohorskih ozemelj res vseskozi taki, kot ju kaže po našem dosedanjem mnenju prejkone epizodno dogajanje v času,

ko nastaneta napisa na nagrobnikih, ki domnevno pripadata teritoriju Flavije Solve (danes vzdana v Slivnici pri Mariboru: *CIL* III 5309 in 11714)? O tem seve ni novih, dodatnih podatkov. Še vedno mislim, da moram to možnost nekoliko omejiti. V primeru, da se mestu z legijo in sploh vojaško upravo, kot je Petoviona v 1. stoletju, na civilno življenje ni bilo treba ozirati, potem omenjena razmejitev ni pomembna. Če bi bila pa provincialna meja ob vzhodu Pohorja ali celo vzhodno od ceste Celeja-Flavija Solva taka, kot se kažejo nasploh po imperiju, bi bila Petoviona odrezana od pomembne surovine, pohorskega marmorja, a ga je, kot vemo po najdbah, na veliko izkoriščala. Dravsko polje je nadalje poseljeno tudi v rimskem času tako, da je brez dvoma gravitalo k Petovionu. To kaže tudi materialna kultura (J. Istenič, *Poetovio, zahodna grobišča* 1 in 2, Kat. in monogr. 32 in 33, 1999 in 2000). Zato menim, da sta obe mesti res izrazito različni po svojem značaju in da temu pritrjuje tudi izrazitost staroselskega elementa v spodnji plasti insule XL v Flaviji Solvi.

Seveda je ostal pri obravnavi insule XL in njene spodnje plasti problem stika s svetom noriško-panonskih gomil komaj omenjen. Logika prostorskega razvoja velikega naselbinskega jedra ob Sulmu, ki je potekal od staroželeznodobnega Kleinkleina do zgodnjerednjeveškega Frauenberga in Lipnice, iz zavarovane kotline čez izjemen terenski ščit Seggau in Frauenberga nad ostrim zavojem zadržane struge, vse do ravnice ob Muri vzhodno od Lipnice, poznejše Flavije Solve, in ki mu je najti v sočasnih pojavnostih Petovione med vodami in ježami Dravskega polja, Grajske doline in slovenjgoriški griči ter pohorskim vzhodjem mnogo stičnega, pa seveda niti omenjena ne more biti. Vsiljuje pa se v misel, ko je govor o Solvi in Petovionu.

Avtorju torej lahko samo zaželim še obilo možnosti za delo v Flaviji Solvi in na nekaterih načetih arheoloških problemih.

Iva MIKL CURK

Kristina Adler-Wölfli: *Pannonische Glanztonware aus dem Auxiliarkastell von Carnuntum. Ausgrabungen der Jahre 1977-1988. Ergänzungshefte zu den Jahresheften des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien* 7, Wien 2004. ISBN 3-900305-44-7. 192 strani, 33 slik, 19 tabel.

Avtorica monografije se posveča obdelavi posebne skupine keramike iz rimskega obdobja, katere proizvodnja in uporaba je bila regionalno omejena na provinco Panonijo in jugovzhodni del Norika. Raziskava temelji na keramičnem gradivu z izkopavanj avksiliarnega tabora v Karnuntu med leti 1977 in 1988.

Pannonische Glanztonware (PGW) ali panonska loščena keramika (v slovenščini poimenovana tudi panonska žigosana keramika ali posnetki/imitacija terre sigillate) je bila lokalno izdelana fina keramika s svetlečim/loščenim premazom (*Glanztonüberzug*) na zunanji in notranji površini. Narejena je bila na hitrem lončarskem kolesu in večinoma redukcijsko žgana, čeprav se je od začetka proizvodnje, odvisno od različnih delavnic, izdelovalo tudi oksidacijsko žgano posodje. Značilen žigosan okras, po katerem je bila zvrst keramike mnoga leta poimenovana, je prisoten le na določenem deležu posodja. Večinoma so posode gladke in neokrašene.

Lokalni lončarji so pod vplivom lokalne lončarske tradicije iz poznolatskega časa in uvožene rimske fine keramike ustvarili novo zvrst keramike, tipično za panonsko območje. Od konca 1. st. oz. začetka 2. st. so mnoge lončarske delavnice v Panoniji izdelovale to novo posodje, ki je bilo kupcem cenovno bolj dostopno kakor uvožena galska ali italjska sigilata. Posamezne delavnice so imele zelo omejen radij prodaje. Lončarji so izdelke prodajali v svojih delavnicah ali na sejmih na nekem ožjem območju. Po razlikah v motivih, lokaciji žigosanega okrasa in njihovi razširjenosti se opazijo ločena proizvodna območja - poimenovana zahodna, vzhodna in južna panonska skupina. Avtorica nato deli zahodno